Kolttain mailta: Kansatieteellisiä kuvauksia Kuolan Lapista

Jälkisanat: Samuli Paulaharju kolttain mailla

Samuli Paulaharju (1875–1944) oli monella tapaa erityislaatuinen mies. Hänellä tuntuu olleen liki taianomainen kyky saada ihmiset, miehet ja naiset, avautumaan ja kertomaan asioista, joista he eivät tavallisesti muille yhteisönsä ulkopuolisille olisi kertoneet. Tätä kykyä eivät rajoittaneet edes kulttuuri- tai kielirajat. Paulaharjun kerääjänlahjojen takana on monia tekijöitä, mutta yksi niistä oli varmasti hänen intohimoinen rakkautensa kaikenlaiseen vanhoja aikoja koskevaan tietoon. Tällainen aito arvostus välittyy aina.

Toinen merkittävä, samaistumista edistävä tekijä on varmasti ollut Paulaharjun perhetausta, joka oli moniin muihin saman aikakauden perinteenkerääjiin nähden vaatimaton. Hänen isänsä oli torppari ja kärryseppä Kurikassa, Etelä-Pohjanmaalla. Kotona arvostettiin kyllä lukemista, ja kirjallisuutta oli tarjolla sekä lähipiirin kodeissa että useissa pitäjän kirjastoissa. Paulaharju oppikin lukemaan jo varhain ja oli myös käsistään taitava, sekin piirre, jota hänen haastateltavansa varmasti arvostivat. Hän sai käydä kansakoulun, mikä ei ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia ollut itsestäänselvyys vähävaraisemmissa kodeissa. Koulunkäynti katkesi välillä, mutta vuonna 1892, 17-vuotiaana, Paulaharju valmistui kansakoulusta erinomaisin arvosanoin.[1]

Kansakoulusta valmistumisen jälkeen Paulaharju teki erilaisia töitä muiden palveluksessa, mutta toimi myös itsenäisenä maanviljelijänä. Vuonna 1895 hän avioitui Kreeta-Liisa Isokorven kanssa. Kansakouluopettajansa, myöhemmin myös kansanedustaja, Kaarlo Saaren tukemana ja korviaan myöten velkaa ottaneena Paulaharju haki opettajaseminaariin Jyväskylään vuonna 1897. Sieltä hän valmistui keväällä 1901. Vielä samana vuonna hän aloitti kansakoulunopettajana Uudellakirkolla Karjalankannaksella, vaikka kotiseudullakin olisi ollut virkoja tarjolla. Paikanvalintaan innoitti mahdollisesti ajatus karjalaisen perinteen talteen saamisen tärkeydestä ja aikaisemmista, tunnetuista perinteenkerääjistä. Vuonna 1904 hän siirtyi Oulun kuuromykkäinkoulun veiston- ja piirustuksenopettajaksi. Paulaharju toimi tässä tehtävässä vuoteen 1935 asti, jolloin hän jäi eläkkeelle. Tätä virkaa varten hän suoritti vielä kuuromykkäinkoulun opettajan sekä huonekalupuuseppämestarin tutkinnot vuonna 1906.[2]

Perinteenkeräämisen maailmaan Paulaharjun opasti ja innosti Jyväskylän seminaarin maantieteen, piirustuksen ja käsityön lehtori Yrjö Blomstedt. Paulaharju tekikin ensimmäiset keruumatkansa seminaarilaisena Aunuksen Karjalaan vuonna 1900. Jyväskylän seminaarin voimakkaan

kansallistuntoisella ja isänmaallisella ilmapiirillä oli kiinnostava lisäseuraus: kansakoulunopettajat olivat yksi merkittävimmistä 1900-luvun alun perinteenkerääjien ryhmistä Suomessa. Paulaharjun elämälle seminaari antoi kaksi tärkeintä päälinjaa: opettajantyön, joka piti hänet ja perheen leivässä, sekä perinteenkeräämisen ja siitä kirjoittamisen, joista kasvoi hänen rakkain elämäntehtävänsä.[3]

Kolttasaamelaiset ja heidän historiansa

Kolttasaamelaiset (yks. *sä'mmlaž*, mon. *sä'mmla*) ovat Pohjoisen Fennoskandian alkuperäiskansa, jonka valtioiden rajat ovat erottaneet kolmen valtion, Norjan, Suomen ja Venäjän, kansalaisiksi. Heidän ikimuistoiset asuinalueensa ovat sijainneet Varanginvuonon etelärannalta Uuravuonoon ja siitä sisämaahan päin Näätämöjoen, Tuulomajoen sekä niiden välisten jokien valuma-alueilla. Kolttasaamelaisten oma kieli on kriittisesti tai vähintään vakavasti uhanalainen vähemmistökieli koltansaame (*sää'mǩiõll*), jota puhuu äidinkielenään arviolta 200–300 ihmistä. Monet kolttasaamelaiset ovat menettäneet sukunsa kielen valtioiden harjoittaman ankaran assimilaatiopolitiikan seurauksena ja puhuvat nyt asuinvaltionsa enemmistökieltä.[4]

Kolttasaamelaisten alkuperäiset asuinalueet oli jaettu seitsemäksi siidaksi (*sijdd*). Siidat olivat kolttasaamelaisten omaperäisiä alueellisia ja hallinnollisia yksiköitä, joiden paikallisen toimivallan myös valtiot tunnustivat. Siidat jakautuivat edelleen sukualueisiin, joiden keskuksena oli sisämaassa tyypillisesti suuri järvi tai järviä, rannikolla lohenkalastusapajat. Niiden tapaoikeuteen perustuva omistus- tai ainakin käyttöoikeus säilyi samalla suvulla sukupolvesta toiseen. Sukualueet oli puolestaan jaettu suvun perheiden kesken siten, että jokaisella oli riittävä määrä kalavesiä ja muita luonnonresursseja käytössään. Sukualueilla asuttiin vakiintunutta vuotuiskiertoa seuraten kevättalvesta alkutalveen. Sydäntalven kuukaudet vietettiin siidan yhteisessä talvikylässä, jonka paikkaa vaihdettiin tarpeen mukaan polttopuiden ja porolaidunten kuluttua loppuun.[5]

Samuli Paulaharju kokosi *Kolttain mailta* -kirjan aineiston useassa osassa. Merkittävimmän aineistokokonaisuuden hän keräsi vuoden 1914 kesällä kulkiessaan lähes koko Suonikylän (Suõʹnn’jelsijdd) alueella sekä Nuortijärven siidan (Njuõʹttjäuʹrrsijdd) länsiosissa.[6] Ajankohta on kolttasaamelaisen yhteisön näkökulmasta sattunut oivalliseen hetkeen. Hänen kuvaamansa aika on jäänyt Suonikylästä kotoisin olevan kolttasaamelaisen yhteisön muistiin kulta-aikana, viimeisenä rauhan ja yltäkylläisyyden kautena. Metsissä oli runsaasti riistaa eikä pyytäjiä ollut liikaa. Suonikylän ja Nuortijärven siidan yhteinen lohipato Tuulomajoen könkäällä (Tuållâmǩeeuʹŋes) sekä 1800-luvun loppupuoliskolta alkaen kasvaneet poromäärät tuottivat materiaalista hyvinvointia. 1880-luvun lopulta alkanut perusopetus lisäsi tietoja ja taitoja, joiden avulla pärjätä monikielisessä

maailmassa. Samaan aikaan kolttasaamelaiset yhteisöt saivat kehittyä melko omaehtoisesti omaa kieltään käyttäen ja kulttuuriaan harjoittaen.[7]

Paulaharjun vierailun jälkeen kolttasaamelaisten elämä alkoi muuttua dramaattisesti. Ensimmäinen maailmansota oli alkanut samaan aikaan, kun Paulaharju saapui viimeiselle vierailukohteelleen Suonikylässä Maaʒʒsâžjäu′rrille haastattelemaan Fofanovin (nyk. Fofanoff tai Fofonoff) veljeksiä perheineen. Heinäkuun 30. päivänä 1914 tsaari Nikolai II määräsi yleisen liikekannallepanon, joka koski myös kolttasaamelaisia. Merkittävä osa yhteisöjen nuorista miehistä joutui ensimmäisen maailmansodan rintamille taistelemaan. Sodan edetessä Kuolan niemimaasta muodostui merkittävin huoltoväylä Venäjän länsiosiin. Tämän seurauksena alue joutui monenlaisten sotatoimien kohteeksi. Neuvostoliiton perustamista seurannut sisällissota, Suomen sisällissodan koillisrintaman tapahtumat sekä erilaiset suomalaisten enemmän tai vähemmän viralliset ”valloitusretkikunnat” ja ”rangaistusretket” jatkoivat sekasortoista aikaa aina kevääseen 1920 asti.[8]

Vuoden 1920 viimeisenä päivänä Petsamon alue liitettiin Tarton rauhansopimuksen mukaisesti Suomeen. Uusi, etelän herrojen ”sikarilaatikon avulla piirtämä” viivasuora raja jakoi Suonikylän, Nuortijärven ja Muotkan siidat (Mue′tǩǩsijdd), kahden eri valtion kesken. Pahiten kärsi Suonikylä, josta neljä viidesosaa kuului Suomeen, yksi viidesosa Neuvostoliittoon. Siidan itäreunalla asuneet perheet joutuivat valitsemaan kotimaan rajan jommallakummalla puolella. Suomen valitseminen tarkoitti, että piti muuttaa pois tutulta sukualueelta ja löytää uutta elintilaa lännempää. Samalla katkesivat vanhat yhteydet siidojen ja laajojen sukujen kesken. Myös taloudellinen tilanne oli haastava: Tuuloman lohiapajat jäivät Neuvostoliiton puolelle, eikä saaliista saatu enää rahatuloja. Poroeloista oli levottomana aikana menetetty kolmen neljäsosaa: Kun merkittävä osa kykenevimmästä työvoimasta oli sodassa ja tilanne oli muutenkin sekava, saivat kaksi- ja nelijalkaiset varkaat mellastaa mielensä mukaan. Esimerkiksi Suonikylän siidasta sotaan joutui kaksikymmentä nuorta miestä eli 12 prosenttia asukkaista. Moni heistä ei palannut sodasta.[9]

Neuvostoliiton puolelle Tarton rauhan rajaa jääneet kolttasaamelaiset eivät saaneet jäädä sukualueilleen, kuten he olivat toivoneet. Kolttasaamelaiset yhteisöt hajotettiin ja pakotettiin muuttamaan monikulttuurisiin yhteisöihin pitkin Murmanskin aluetta 1920–1930-lukujen pakkokollektivisointiprosessin aikana. Monet joutuivat muuttamaan uudelleen vielä kauemmas rajasta 1950–1960-lukujen ”perspektiivittömien kylin likvidoinnin” sekä tekoaltaiden ja muun teollisen maankäytön takia. Lisäksi Stalinin vainoissa vuosina 1937 ja 1938 tapettiin yhteisöjen aktiivisimmat ja koulutetuimmat jäsenet. Nykyisin Venäjän puolella asuu enää muutamia vanhoja ihmisiä, jotka puhuvat koltansaamea äidinkielenään. Ihmisiä, jotka identifioivat itsensä kolttasaamelaisiksi, on arviolta 500 henkeä.[10]

Suomen puolelle vuonna 1920 jääneitä kolttasaamelaisia alettiin aktiivisesti suomalaistaa, ja heitä kohdeltiin muutenkin toisen luokan kansalaisina. Toisen maailmansodan jälkeen Petsamosta tuli osa Neuvostoliittoa, mutta asukkaat evakuoitiin Suomen puolelle. Kolttasaamelaiset valitsivat mieluummin kotiseutujen jättämisen kuin Neuvostoliiton kansalaisiksi jäämisen. Heidät asutettiin Inarin pohjois- ja kaakkoisosiin sekä Inarijärven etelärannalle. Siellä suomalaistamispolitiikka jatkui entistä ankarampana aina 1970-luvulle asti. Sen seurauksena koltansaamen puhujamäärä laski romahdusmaisesti 1970- ja 1980-luvuille asti. 1990-luvun lopusta alkaen koltansaamen kieltä on alettu elvyttää. Tämän seurauksena kielenpuhujien määrä on kääntynyt loivaan nousuun 2010-luvulla. Nykyisin nuoret pitävät kolttasaamelaisuuttaan ylpeyden aiheena, kun vielä 1970- ja 1980-luvuilla se oli monelle piiloteltava ja hävettävä asia. Suomessa asuu nykyisin noin 600–700 ihmistä, jotka identifioivat itsensä kolttasaamelaisiksi.[11]

Vain Varanginvuonon eteläosissa Norjassa asuvat Näätämön siidan (Njauddâmsijdd) ja osa Paatsjoen siidan (Paččjokksijdd) kolttasaamelaisista asuu sukujensa perinteisillä mailla. He ovat kaikki menettäneet kielensä voimakkaan norjalaistamispolitiikan seurauksena. Kieltä ja kulttuuria on kuitenkin 2010-luvulta alkaen alettu taas elvyttää, ja ne ovat saaneet paikallista näkyvyyttä. Norjassa arvioidaan olevan noin 400 ihmistä, jotka identifioivat itsensä kolttasaamelaisiksi.[12]

Kolttain mailta -kirjan synty

Merkittävimmän osan *Kolttain mailta* -kirjan tiedoista Paulaharju keräsi kesäkuun lopun ja heinäkuun lopun 1914 välisenä aikana Suonikylän ja Nuortijärven siidojen alueella. Ensimmäisiä tietoja hän oli kuitenkin tallentanut jo kesällä 1910 liikkuessaan Paatsjoen siidan alueella ja Suonikylän läntisimmissä osissa rajanraivausretkikunnan jäsenenä. Kesän 1914 retkeä varten Paulaharju oli saanut Suomalais-Ugrilaiselta Seuralta matka-apurahaa 300 markkaa (nykyrahassa noin 1400 €) ja Antellin valtuuskunnalta 500 markkaa (nykyrahassa noin 2300 €) sekä Oulun museolta 500 markkaa esineiden ostamista varten. Tämän lisäksi hän käytti matkaan omia rahojaan, esimerkiksi Inkerin keruuretken tuloksista saamansa palkkion. Hänen suurta haluaan päästä Lappiin kuvastaa se, että vaikka Paulaharjun perheen talous oli todella heikoissa kantimissa ja vaikka hänelle oli tarjottu samana keväänä mahdollisuutta lähteä kuluitta keräämään aineistoja Kainuuseen, valinta oli silti Lappi.[13]

Koko kesän 1914, joka sisälsi myös noin puolitoista kuukautta muualla Lapissa, tulokseksi kertyi keruukertomuksen mukaan yli kaksisataa valokuvaa, yli neljäsataa lyijykynäpiirustusta, erilaisia pohja-, halki- ja poikkileikkauspiirustuksia 70–80 kappaletta sekä muistiinpanoja noin

seitsemänkymmentä arkkia. Paulaharju tarkoittanee tässä arkilla puhtaaksi kirjoitettuihin kuvauksiin käytettyä paperimäärää kokonaisina paperiarkkeina, ei siis lopullisen sidoksen sivumäärää. Alkuperäisten kenttämuistiinpanolehtiöiden kahdelle puolelle kirjoitettuja sivuja on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa nimittäin tallella sadoittain. Pelkästään kolttain mailla vietetyn kuukauden ajalta muistiinpanolehtiön lehtiä on lähemmäs kolmesataa. Lisäksi Paulaharju osti Oulun museolle ja Valtion kansatieteelliselle museolle (myöh. Kansallismuseo) merkittävän esinekokoelman. Oulun museon kokoelma tuhoutui valitettavasti tulipalossa heinäkuussa 1929, mutta esineistä tehdyt kuvailukortit piirustuksineen säästyivät.[14] Kansallismuseon kokoelmiin päätyneet esineet on 2020-luvulla palautettu saamelaisyhteisölle Saamelaismuseo Siidan kokoelmiin Inariin.

Paulaharju aloitti kootun aineiston järjestämisen heti samana syksynä. Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle laatimassaan,13. marraskuuta päivätyssä raportissa *Kertomus matkasta Suomen- ja Venäjän Lapissa kesällä 1914* Paulaharju toivoo saavansa kokoelmansa kevään aikana järjestettyä luovutuskuntoon. Tämä sisälsi muistiinpanojen puhtaaksikirjoittamisen lisäksi valokuvien kehittämisen ja vedostamisen sekä piirustusten puhtaaksipiirtämisen tussilla. Marjut Paulaharjun (ent. Harju) mukaan tulevan kirjan ensimmäinen käsikirjoitusversio oli kirjoitettu jo talven 1914–1915 aikana. Koska julkaisemissuunnitelmista ei ole vielä tältä aikakaudelta tietoa, kyse oli ehkä kuitenkin Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle aiotusta kokoelmasta.[15]

Kolttain mailta -kirjan lopullisen sisällön kannalta oli oleellista, että Paulaharju vietti valtaosan vuodesta 1918 Suomen sisällissodan koillisrintamalla Kurt Martti Walleniuksen johtamassa Kuusamon komennuskunnassa, joka kulki Sallan kautta Kantalahteen. Kuten kirjan esipuheesta käy ilmi, käytti Paulaharju koillisrintamalla vietetyn ajan hyväkseen hankkimalla täydentäviä tietoja Murmanskin alueen eteläisemmistä osista mukana lukien Hirvasjärven siidan (Sââ′rvesjäu′rrsijdd) kolttasaamelaiset ja akkalansaamelaiset. Lähteinä toimivat sekä Kuusamon ja Kuolajärven (nyk. Salla) asukkaat että rajan takaa Suomeen paenneet loikkarit. Hän mainitsee saaneensa komeja ja nenetsejä koskevat tiedot tällöin. Ne keskittyvät lukuun 3. ”Kuollan-Lapin syrjääneistä ja samojeedeista”. Luku 10. ”Porojen varasteleminen” sisältää pääosin sellaista yksipuolista ”totuutta”, jonka voi arvella perustuvan Kaakkois-Lapin suomalaisilta poromiehiltä kuultuun ja kritiikittä toistettuun. Myös Wallenius nieli jutut purematta ja suunnitteli niiden motivoimana itäisiä ”rangaistusretkiään”. Niiden aikana takavarikoitiin summamutikassa valtavia määriä ”varastettuja” poroja ja porontaljoja ilman riippumattomia todisteita niiden alkuperästä, mutta myös peloteltiin, pahoinpideltiin ja kidutettiin kolttasaamelaisten yhteisöjen jäseniä.[16]

Kirjan julkaisemisesta saatiin sovittua viimein vuoden 1919 helmikuussa Kirja Oy:n kanssa. Ajat olivat kuitenkin edelleen levottomia, joten sen, kuten monien muiden käsikirjoitusten, julkaiseminen viivästyi vielä vuosia.[17] Kirjan julkaisemisen viivästymisellä oli hyväkin puolensa: sen ansiosta mukaan ehtivät ainutlaatuiset tiedot, jotka Paulaharju sai kesällä 1920 Rovaniemellä haastattelemaltaan Risto Ahkilalta. Ahkila, alkuperäiseltä nimeltään Grigori Kimof, oli syntynyt Akkalan siidassa (Ä′ǩǩelsijdd), mutta orvoksi jäätyään päätynyt Nuortijärvelle sukulaisten luo ja edelleen suonikyläläisen Mitri Semenoffin kasvattipojaksi. Ahkila palveli Rovaniemellä rajavartiostossa. Sinne hän oli päätynyt Walleniuksen kolttasaamelaisiin kohdistaman vuoden 1919 ”rangaistusretken” aikaisen, jossain määrin epäselvän tapahtumaketjun seurauksena. Hän toimi myös kevättalvella 1920 Walleniuksen johtaman Petsamon valloitusretkikunnan tulkkina. Ahkila menehtyi toisen rajavartijan vahingonlaukaukseen Ivalossa jo maaliskuussa 1922.[18]

Lisäksi on ainakin yksi aineistokokonaisuus, jota Paulaharju itse ei mainitse, mutta jota hän on käyttänyt kirjassaan. Se on Paulaharjun Suonikylässä tapaaman ja hänen oppaanaan toimineen Eetu Hulkon Paulaharjulle Ouluun toimittama kokoelma. Paulaharju on lähettänyt sen edelleen Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle vuonna 1916 varustettuna lyhyellä esipuheella ja otsikolla *Tarinoita. Joikuja. Taikoja. Kuollan Lappi*. *Kerännyt Eetu Hulkko. 1915*.[19] Eetu (Edvard) Hulkko (1890–1938) oli *Kolttain mailta* -kirjassa mainitun Nurmeksesta kotoisin olleen suomalaisen uudisasukkaan Hulkko-Pekon poika. Se samainen vanhin poika, joka oli ”niin ’lappalaistunut’, että on ottanut emännäkseen järventakaisen naapurin tyttären ja muuttanut lappalaistaloon kotivävyksi, kun työteliäs isäukko ei antanut ’laiskaa lapintytärtä’ tuoda miniänä kotiinsa.”[20] Koska Eetu Hulkon kokoamat *leu'dd*-laulujen tekstit ovat koltansaameksi, on luultavaa, että hän osasi kieltä hyvin.

Hulkko-Eetun kolttasaamelainen appi oli ”Huotran Vasko” eli Mee′ǩfer Leeu′ǩ Reeig Huâttar Vä′sǩǩ Kiprianov, jolla oli kesäpaikka Čuârvašjäu′rrin rannalla. Tämän vaimo sekä Eetu Hulkon anoppi ja tärkein lähde oli Mošnikov-sukua (nyk. Moshnikoff tai Mosnikoff). Tyttären nimi ei ole selvillä. Nuoren parin avioliitto lienee ollut rekisteröimätön ja vihkimätön, koska he kuuluivat eri kirkkokuntiin. Se oli tuohon aikaan Murmanskin alueella virallisen avioliiton este. Heillä oli mahdollisesti poika. Vuonna 1920 Eetu Hulkko meni naimisiin toisen, suomalaisen vaimon kanssa ja sai tämän kanssa kuusi lasta. Hulkot ja Vä′sǩǩ Kiprianovin perhe jäivät Tarton rauhan jälkeen Neuvostoliiton puolelle asumaan, koska Hulkkojen tila ja Kiprianovien sukualue sijaitsivat Suonikylän itäreunalla. Hulkko-Pekon pojista neljä, Eetu mukaan lukien, kuoli Stalinin vainoissa 1937–1938. Yksi säilyi hengissä kiduttuaan kymmenen vuotta vankileirillä.[21] Kiprianovin perheen kohtalosta Neuvostoliitossa en ole löytänyt tarkempia tietoja.

Kolttain mailta ilmestyi lopulta syksyllä 1921 Kirja Oy:n kustantamana. Paulaharju ehti vielä edellisenä keväänä tarjota kirjaa Werner Söderström Osakeyhtiölle, mutta siellä painattamista ei nähty taloudellisesti kannattavana. Eikä se ollut kannattavaa Kirja Oy:llekään, sillä 2000 kappaleen ensipainosta saatiin myydä monta vuotta. Seuraava painos kirjasta otettiin vasta vuonna 2009. Näin siitäkin huolimatta, että kirja sai kiittäviä arvioita ja moni Lapin asiantuntija kiitteli sen sisältöä. Paulaharjun palkkiokin oli aikakauden mittapuulla vaatimaton 2000 markkaa, nykyrahassa noin 800 euroa. Tärkeintä oli kuitenkin saada teos julkaistua: tiedot olivat tallessa ja lukijoiden saavutettavissa.[22]

Kohtaamisia kesällä 1914

Paulaharjun teksteissä kolttasaamelaisia kuvataan saamelaisten joukkoon kuuluvina, mutta omana erillisenä kansanaan, kuten he itsekin oman ryhmänsä ymmärtävät. Saamelaiset ovat kirjassa yksiselitteisesti alueen ”alkuperäisiä asukkaita”, muut myöhempiä tulokkaita. Paulaharju tunnistaa kolttasaamelaisten keskuudessa todellisuutta vastaavia alueellisia eroja, kuten sen, että toisaalta pohjoiset rannikkosiidat ja toisaalta eteläiset sisämaan siidat ovat olleet tiiviimmin tekemisissä keskenään. Myös kunkin siidan erillinen yhteisöllinen identiteetti käy ilmi. Kautta kirjan esiintyvät kuitenkin myös nimitykset ”Venäjän lappalaiset” ja ”venäjän-lappalaiset”, joita käytetään sekä kolttasaamelaisten että tarvittaessa kaikkien Kuolan niemimaan saamelaisten synonyymeinä.

Vuonna 1914 julkaistusta *Kuvauksia Hailuodosta* -kirjasta alkaen Paulaharju kertoo ja kontekstualisoi ainakin tärkeimmät lähteensä. Alussa tässäkin on vaihtelua: Hailuoto- ja *Kainuun mailta* (1922) -kirjoissa kertojat on listattu, mutta *Kolttain mailta* ja *Lapin muisteluksia* (1922) -kirjoista ne puuttuvat. *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa* (1923) -kirjassa on esipuheessa listattu ”muutamia huomatuimpia” kertojia, mutta *Taka-Lappia* (1927) -kirjassa on jo erillinen yksityiskohtainen kertojalista. Huomattavaa on, että suomalaisia kulttuureja kuvaavissa kirjoissa kertojat on alettu mainita ensin: liekö kyseessä ollut pelko ikävästä palautteesta, jos lähdettä ei ole mainittu? Tällaistakin palautetta Paulaharju lukijoiltaan nimittäin sai.

Vaikka *Kolttain mailta* -kirjassa ei ole selkeää kertojien listaa, on siinä kuitenkin listattu ne suvut ja kesäpaikat, joilla Paulaharju kävi. Satunnaisesti hän mainitsee myös jonkin tiedon lähteen tai muuten kiinnostavan henkilön nimen. Nimi annetaan useimmiten kolttasaamelaisen tavan mukaan patronyyminimenä, joskus etunimen ja sukunimen yhdistelmänä. Useimmiten kolttasaamelaiset ovat kirjassa kuitenkin vain nimetöntä kollektiivista massaa. Sen sijaan kenttämuistiinpanoissa Paulaharju on systemaattisesti kirjannut ylös kunkin tietokokonaisuuden tallennusajan, kertojan ja

keruupaikan nimen siinä muodossa kuin kolttasaamelaiset itse niitä käyttivät. Toki Suonikylässä ei ollutkaan juuri muita kuin koltansaamenkielisiä paikannimiä. Myös kaikkien Kuolan niemimaan ja Murmanskin alueen siidojen nimet kerrotaan sekä suomeksi tai venäjäksi että saamen kielellä.

Kolttasaamelaisista Paulaharju käyttää useimmiten nimitystä *lappalainen* tai *koltta*, adjektiivina *kolttalainen*. Kirjan alussa on jopa tuona aikakautena harvojen käyttämä termi ”Sabmekansa”, jonka alkuosana on pohjoissaamen sana Sápmi eli Saamenmaa. Termi lienee tarttunut Paulaharjulle kesän 1920 kenttätöissä läntisessä Lapissa, sillä koltansaameksi se olisi Sää′mm. Vaikka *Kolttain mailta* -kirjassa käytetään kolttasaamelaisista toisinaan nykylukijan näkökulmasta hieman pejoratiivisenoloisia kuvauksia, kuten ”merkillinen metsien kiertäjäkansa” tai ”pieni metsänväki”, ja puhutaan kolttaukoista ja -akoista, on teksti aikakauden kontekstissa todella kohteliasta kolttasaamelaisia kohtaan. Monet muut aikakauden sosiaalidarvinismin innoittamat ja suursuomalaisen uhon humalluttamat suomalaiskirjailijat ovat kuvailleet kolttasaamelaisia niin törkeän rasistisilla tavoilla, että en tahdo niitä edes toistaa.

Laajempi Paulaharjun kirjojen tarkastelu osoittaa, että hän käytti ukon ja akan lisäksi varsin värikkäitä ilmauksia joka kansaa, myös oman kotiseutunsa asukkaita, kuvatessaan.[23] Siksi niitä ei voi pitää ainakaan etnisesti arvottavina ilmauksina. Ylipäänsä hänen teoksilleen on ominaista, että kertojia ei pyritä ainakaan tarkoituksellisesti loukkaamaan, vaikka heille joskus hyväntahtoisesti hymähdelläänkin.[24] Lisäksi on hyvä muistaa, että monien sanojen ja ilmausten merkitykset ja arvolautaukset ovat muuttuneet Paulaharjun ajoista paljon.

Kolttasaamelaisen yhteisön parissa ei ole valitettavasti säilynyt muistitietoa siitä, miten Paulaharjuun suhtauduttiin. Kesällä 1914 Suonikylässä ja Nuortijärvellä vieraillessaan Paulaharju oli 39-vuotias tuore leski ja viiden lapsen isä. Vaimo Kreeta-Liisa oli menehtynyt edellisenä syksynä sairasteltuaan pitkän aikaa. Lapsista kaksi nuorinta olivat alle kymmenenvuotiaita, mutta vanhimmat, tyttäret Lyyli ja Aili, jo 18- ja 16-vuotiaita. Perheen toimeentulo oli niukkaa, joten vanhimmat lapset hoitivat palvelijan avustamana taloutta ja nuorempia sisaruksiaan matkan ajan. Siihen he olivat tottuneet jo äidin sairausvuosien aikana. Paulaharju kärsi huonosta omastatunnosta jätettyään lapset keskenään Ouluun, muttei kuitenkaan niin paljon, että se olisi voittanut liki pakonomaisen perinteenkeruuvimman ja Lapin vetovoiman.[25]

1900-luvun alun kolttasaamelaiset olivat hyvin sosiaalisia ja rakastivat tuttujen vierailuja, mutta etenkin naiset arastelivat tuntemattomia vieraita. Onneksi Paulaharjun kerrotaan olleen ihminen, johon oli helppo tykästyä. Erityisesti lasten sanotaan pitäneen hänestä, ja päätellen lasten elämän keskeisyydestä hänen keräelmissään ja valokuvissaan, tunne oli vastavuoroinen. Hän ymmärsi myös

kärsivällisyyden arvon eikä ruvennut perinteenkerääjän työhön ennen kuin isäntäväki oli tutustunut häneen. Paulaharju oli myös siinä mielessä poikkeava suomalaisherra, että hänelle kelpasi majapaikaksi ja ruoaksi sama kuin talon väelle. Toisaalta eipä juuri parempaa kuin ulkomajoitus omassa rankisessa olisi ollut mahdollista tarjotakaan. Paulaharjun hyvä fyysinen kunto ja maastokelpoisuus, erinomaiset kädentaidot sekä aikamiehen ikä ovat varmasti myös lisänneet hänen uskottavuuttaan ja lähestyttävyyttään. Hänellä on ollut monia paikallisen tavallisen ihmisen ominaisuuksia.[26]

Suonikylän kolttasaamelaisista vain muutamat läntisimmissä osissa asuvat miehet osasivat auttavasti suomea. Paulaharju taas ei osannut saamen kieliä, mitä hän kirjessään kotiväelle harmittelee.[27] Tästä syystä arvelen, että Paulaharjun ja kolttasaamelaisten kommunikaatiossa käytettiin apuna venäjää, jota tsaarinajan Suomessa koulunsa käynyt ja Karjalassa kierrellyt Paulaharju lienee osannut ainakin jonkin verran. Isona apuna Suonikylän itäreunalla ja Nuortijärvellä kulkiessa oli oppaana kulkenut Hulkko-Eetu, joka osasi ainakin suomea ja koltansaamea, todennäköisesti myös venäjää, ja oli paikallisille tuttu.

Paulaharju ehti käydä 28 kesäasuinpaikassa, joista viisi kuului Nuortijärven siidan ja 23 Suonikylän perheille, sekä Hulkko-Pekon uudistalossa. Suonikylän kesäasuinpaikoista häneltä jäivät käymättä vain kaikkein pohjoisimmat, ja muutama siidan keskellä sijaitseva paikka. Hän vieraili kuitenkin jokaisen Suonikylän suvun – nykykirjoitusasussaan Feodoroff, Fofanoff ~ Fofonoff, Gauriloff, Kiprianoff, Moshnikoff ~ Mosnikoff, Semenoff ja Sverloff – sukualueella. Näiden lisäksi hän vieraili kahdessa syysasuinpaikassa, yhdessä kevätasuinpaikassa, kolmessa sukukalmistossa, Tuulomankönkään lohenkalastuspaikalla ja molempien siidojen talvikylissä Nuortijärven Ristikentässä (Risttǩe′dd) sekä Suonikylän talvikylässä (Potkklasijdd) ja yhdessä vanhassa, hylätyssä talvikyläpaikassa Luton varrella. Noin puolet matkasta hän kulki jalan, puolet veneellä. Eetu Hulkolta Paulaharju sai lainaksi veneen, jolla saattoi kulkea matkan itäisimmät osuudet Luton suuseudulla ja Nuortijärvellä.[28] Suurin osa Suonikylän kesäasuinpaikoista ja niiden asukkaista on tunnistettavissa keruukertomuksen, kenttämuistiinpanojen sekä myöhemmän kirjallisuuden ja muistitiedon pohjalta, mutta Nuortijärven osuudelta tietojen täsmentäminen on vaikeampaa: siellä ei kulkenut yhtä innokkaita tallentajia kuin Suonikylässä.

Paulaharjun kenttämuistiinpanojen sisältö on ensi sijassa objektiivisen dokumentoivaa, ei arvottavaa tai vertailevaa. Hän on tallentanut tietoa kaikesta näkemästään, kokemastaan ja kuulemastaan, myös sellaisesta, jonka merkitystä ei ole ehkä täysin ymmärtänyt. Kuvatut ja haastatellut ihmiset esitetään vakavasti otettavina, työnsä osaavina aikuisina ihmisinä, joilla on nimet, puolisot ja lapset sekä tarkalleen määritellyt asuinpaikat. Muistiinpanoista kuvastuvat vain harvoin kerääjän tunteet.

Ihmettelyn ja innostuksen voi aistia lähinnä ilmiöiden ja materiaalisen kulttuurin äärimmäisen tarkasta kuvaamisesta. *Kolttain mailta* -kirjassakaan tunteiden ilmauksille ei ole annettu paljoa tilaa. Eniten niitä on luontoa kuvattaessa, jolloin pinnalla on viaton liki hyperbolinen ihmetys, mutta toisaalta ihmisten osalle riittää enintään itseriittoinen kaikkitietävyys.

Kun miettii Paulaharjun ja hänen haastattelemiensa ihmisten välisiä monia eroja, on yllättävää, ettei kenttäaineistossa ole juuri lainkaan outouden kokemuksien kuvausta. Kirjeessä kotiinsa toiselta vierailupaikaltaan Ââlgažjäu′rrilta hän kirjoitti: ”– – hyvin ystävällisiä ovat eläjät. Hyvin niiden seurassa viihdyn.” Myös museoesineiden ostaminen oli sujunut hyvin, sillä ”kaikenl[aista] rojua” oli jo noin 70 ”numeroa”. Hygieniatottumuksista oli kuitenkin hieman kommentoimista: ”– – [kala]kaukalosta kaloja sormin pistellään ja väliin nenää niistetään ja pyyhkäistään kengän varsiin tai pohjiin ja taas kalaan kiinni.” Ärtymys nousi pintaan myös, kun rintamaiden vuorokausirytmiin tottunut kulkumies ei kesäöisin saanut nukkumisrauhaa nuottausseurueiden mekastukselta.[29] Toisaalta hän oppi nopeasti, että räkkäaikana valoisat, viileät ja kauniin utuiset yöt ovat parasta kulkemis- ja työskentelyaikaa.

***Kolttain mailta* -kirjan rooli Paulaharjun tuotannossa**

Kolttain mailta sijoittuu Paulaharjun tuotannossa murroskauteen. Se oli Paulaharjun viides kirja. Tätä ennen häneltä oli ilmestynyt kaksi selvästi kansatieteellistä teosta: esikoiskirja *Kansatieteellinen kuvaus asuinrakennuksista Uudellakirkolla Viipurin läänissä* (1906) ja *Kuvauksia Hailuodosta* (1914). Ne perustuivat hänen kenttämatkoillaan keräämiinsä aineistoihin ja pyrkivät tieteelliseen esitystapaan. Kenttämatkoihin liittyivät myös *Matkakertomuksia Karjalan kankahilta* (1908) ja *Kuva tuolta, toinen täältä kautta Suur-Suomen* (1919), mutta ne sisältävät enemmän matkamiehen kuvailevia tunnelmapaloja kuin kansatieteellistä tietoa, vaikkei sitäkään ollut unohdettu. Osa näistä teksteistä oli päivitettyjä versioita jossakin lehdessä tai aikakauskirjassa jo aikaisemmin julkaistuista, suurelle yleisölle kirjoitetuista teksteistä.

Paulaharju oli jo nuoruusvuosistaan asti kirjoittanut tekstejä erilaisiin lehtiin.[30] Siitä huolimatta hänelle tuli yllätyksenä, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ehdotti hänen esikoiskirjansa julkaisemista vuonna 1906. Siitä innostuneena Paulaharju tarjosi seuraavina vuosina useita muita tieteellisiä käsikirjoituksiaan julkaistaviksi, mutta vastaukset olivat kielteisiä. Hänen suurella vaivalla kentällä kokoamansa tiedot kelpasivat kyllä muiden, ”parempiosaisten”, tutkimusten lähdeaineistoksi, sillä hänen kokemuksensa kerääjänä tunnettiin ja syrjäisten seutujen osalta hän oli usein ainoa olemassa oleva tietolähde. Häntä ei kuitenkaan noteerattu innokasta harrastajaa

kummemmaksi, vain ”kerääjäksi” ja ”kotiseutututkijaksi”. Tämä katkeroitti mieltä, koska hänellä ei taloudellisesti vaatimattomien lähtökohtiensa vuoksi ollut ollut mahdollisuutta akateemiseen koulutukseen ja koska taloudellisen tilanteen jatkuessa heikkona, julkaisuista saataville vaatimattomillekin palkkioille olisi ollut suurta tarvetta.[31]

Kun Paulaharju tarjosi Hailuoto-kirjaansa julkaistavaksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle loppuvuodesta 1912, oli vastaus suorastaan tyly. Seura kieltäytyi tiukasti, koska sen kirjoittaja ei ollut saanut ”kansatieteen tutkijoilta seikkaperäisiä ohjeita” ennen aineiston keruuta. Mukana oli vielä kehotus olla lähettämättä uusia kirjoituksia tekemättä ensin ennakkotiedusteluja Seuran kiinnostuksesta. Kirje oli reaktio siihen, että Paulaharju oli oma-aloitteisesti ja itsenäisesti koonnut Hailuodossa kaikenlaista arvokkaana pitämäänsä tietoa eikä ollut rajoittanut keruutaan valmiiden kansatieteellisten kysymyssarjojen sisältöihin.[32]

Keruumetodiikan kysymyksistä muodostuikin Paulaharjulle yksi kompastuskivistä tiedemaailman suuntaan. Hän ymmärsi itse laaja-alaisen tallentamisen merkityksen ja koki, että valmiit kysymyssarjat johtivat merkityksellisen tiedon sivuuttamiseen. Aikakauden typologiseen lähestymistapaan pyrkivien tieteellisten toimintamallien sivuuttamista voitiin kuitenkin käyttää toistuvasti lyömäaseena, jolla ”oikeat” tieteentekijät pystyivät kampittamaan hänen hankkeitaan ja vähättelemään hänen tekstiensä arvoa, myös asiattomin motiivein. Nykytutkijan näkökulmasta juuri Paulaharjun tallennusten laaja-alaisuus ja typologiattomuus tekee niistä aikaa kestäviä ja lisää niiden arvoa entisestään.

Typologisen metodin rajallisuuden ymmärtämisestä ja sitä vastaan kapinoimisesta huolimatta Paulaharju kertoo kesän 1914 keruuraportissaan käyneensä kerätessään läpi ”U. T. Sireliuksen kansatieteellisen kysymyssarjan I” useassa paikassa. Lisäksi Sirelius oli lähettänyt Paulaharjulle kirjeitse ohjeita mielestään oikeanlaisista dokumentaatiomenetelmistä.[33] Keruuraportin sisällöstä huolimatta kesän 1914 kenttämuistiinpanot ovat mitä selvimmin typologisen menetelmän vastaisia, kaiken kattavan dokumentoivan otteen tuotoksia. Toki ne sisältävät myös Sireliuksen kysymyssarjaan kuuluvat aiheet. Raportin muotoilun voi kuitenkin ymmärtää myötäsukaisena eleenä Sireliuksen suuntaan, joka oli järjestänyt Paulaharjulle Suomalais-Ugrilaisen Seuran matka-apurahan. Kotiväelleen hän kirjoitti hieman karvaampaan sävyyn, Sireliuksen ohjauskirjeisiin viitaten, dokumentoineensa rakennuksia ”– – pitkin ja poikin yltä ja päältä niin ettei luullakseni U.T.S:lla ole vasta mitään sanottavaa.”[34]

Paulaharju oli kuitenkin nyt löytänyt oman, tieteentekijöiden näkemyksistä riippumattoman kenttämenetelmänsä ja julkaisuformaattinsa. Niiden alkujuuret voi nähdä *Kuvauksia Hailuodosta* -

kirjassa ja ne alkavat kiteytyä *Kolttain mailta* ja *Kainuun mailta* -kirjoissa. Siihen kuuluvat ihmisen elämänkaaren ja kaikenlaisten siihen liittyvien asioiden kattava kuvaaminen niin juhlan kuin arjenkin aikana, täsmällisesti ja yksityiskohtaisesti. Tästä lähtien hänellä oli myös kaksi tietoisesti erilaista kirjoitustyyliä: kenttämuistiinpanoista löytyvä, puhtaaksi kirjoitetussa muodossa arkistoihin tarkoitettu, konstailemattoman lakoninen, dokumentoiva keruumatkatyyli ja kenttäaineistoista jalostettu, suurelle yleisölle tietoa jakava eloisa kirjallinen tyyli. Jälkimmäinen – yleensä Paulaharjuun yhdistetty kirjoitustyyli – kehittyi 1920-luvun alussa tunnistettavaan muotoonsa, vaikka se vaihteli vielä aluksi teoksesta toiseen, osin mahdollisesti kustannustoimittajien ohjauksen tai ajatellun julkaisufoorumin takia. Jo Hailuoto-kirjassa tulivat kirjakielisten osioiden rinnalle kertojien kielenkäyttöä jäljittelevät pätkät. Paulaharju oli hyvin tietoinen tunnistettavasta tyylistään, ”rallatuksesta”, ja koki – ainakin aluksi – olevansa sen vanki ja kykenemätön muunlaiseen, etenkään tieteelliseen, kirjoitustyyliin. Näkemys, jonka ensimmäinen kirja ja kenttämuistiinpanot todistavat vääräksi.[35]

Kolttain mailta oli siinäkin mielessä uusi avaus, että se oli Paulaharjun tuotannossaan ensimmäinen pelkästään Lappia ja sen asukkaita käsittelevä teos. Tätä ennen häneltä oli kyllä ilmestynyt useita erilaisia Lappi-teemaisia kirjoituksia lehdissä ja aikakauskirjoissa. Merkittävässä osassa ne olivat myös vuonna 1919 ilmestyneessä kirjassa *Kuva tuolta, toinen täältä kautta Suur-Suomen*. Jatkossa Paulaharju keskittyi kuitenkin kuvaamaan läntisempää Saamenmaata ja saamelaisia: *Lapin muisteluksia* (1922), *Vanhaa Lappia ja Perä-Pohjaa* (1923), *Taka-Lappia* (1927), *Seitoja ja seidan palvontaa* (1932) ja *Sompio* (1939). Lisäksi puhtaasti kaunokirjallinen *Tunturien yöpuolta* (1934) sijoittuu Lappiin. Yhtenä syynä länteen suuntautumiseen saattoi olla Petsamoon liittyvän kirjallisuuden määrän räjähdysmainen kasvu 1920- ja 1930-luvuilla: sen kanssa oli turhaa enää yrittää kilpailla.[36]

Kansatieteellinen kuvaus kolttasaamelaisista vai Lapin-kirjallisuutta?

Petsamon liittäminen Suomeen vuoden 1920 lopussa nostatti etenkin Helsingissä valtaisan kiinnostuksen aallon, joka liittyi osaksi jo aikaisemmin virinnyttä Lapin-innostusta: Syntyi 1920- ja 1930-lukujen Lappia käsittelevän kirjallisuuden vyöry, johon Paulaharjukin tuotti oman sivuvirtansa. Lapin-kirjallisuuteen kuului sekä tietokirjallisuutta että kaunokirjallisuutta. Saamelaisen kulttuurin professori emeritus Veli-Pekka Lehtola kuvaa väitöskirjassaan *Rajamaan identiteetti* (1997) niitä tekijöitä, jotka tekivät Lapista kiinnostavan aikakauden lukijakunnalle. Suomen sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä ristiriitaisessa ilmapiirissä haettiin

omasta todellisuudesta erillään olevia aiheita: romantiikkaa, eksotiikkaa, mytologiaa ja menneisyyden kuvausta, mutta pohjoisesta etsittiin myös hukattuja ihanteita: aitoutta, puhtautta ja viattomuutta. Niitä edustivat (fabuloidut) kansanhahmot ja kaukainen myyttinen Lappi. Lapin-kirjallisuus vastasi siis yhteiskunnallisen tilanteen luomaan kaipuuseen. Samaan aikaan Lapin-kirjallisuudella oli hyvin käytännöllisiä funktioita: matkaoppaat neuvoivat matkailusta innostuneita; tieteelliset tutkimukset ja selvitykset tarjosivat tietoa Lapin taloudellisen hyödyntämisen mahdollisuuksista. Kansallisille tieteille Lappi tarjosi korvaavia tutkimuskohteita, kun matkat itäisten sukukansojen pariin Neuvostoliittoon eivät olleet enää mahdollisia.[37]

Kolttain mailta on vanhin suomenkielinen pääasiallisesti kolttasaamelaisten kulttuuria ja elämäntapaa kattavasti kuvaava teos. Tätä ennen oli kyllä ilmestynyt, etenkin muilla kielillä kuin suomeksi, teoksia, joissa kolttasaamelaiset mainittiin tai heitä kuvattiin yhtenä kuolansaamelaisten alaryhmänä. Poikkeuksellista kirjalle on sen alueellinen kattavuus. Paulaharju oli hankkinut erittäin perusteelliset tiedot Suonikylästä ja Nuortijärven siidasta sekä joitain tietoja Paatsjoen ja Hirvasjärven siidoista, joista viimeksi mainitussa hän ei kuitenkaan koskaan käynyt. Paulaharjun suunnitelmana oli käyttää vielä ainakin elokuu 1914 tutustuakseen perusteellisesti Paatsjoen siidaan, mutta Nellimissä kuullut sotauutiset pakottivat aloittamaan kotimatkan etuajassa. *Kolttain mailta* -kirjassa rannikkosiidat Petsamo (Peäccamsijdd) ja Muotka esiintyvät useaan kertaan ilmeisesti suonikyläläisten kertoman perusteella, mutta Näätämön siidaa ei edes mainita. Paulaharju vieraili myöhemmin 1920-luvulla myös Petsamon ja Näätämön siidoissa keräämässä tietoja, muttei koskaan Muotkan siidassa.[38]

Jo esipuheessaan Paulaharju perusteli kirjansa merkitystä ja tarpeellisuutta sillä, että Kuolan Lapin asukkaista ja heidän elämästään on vain vähän tietoa saatavilla. Ensimmäisessä luvussa hän antaa lukijalle vielä ajankohtaisemman perustelun:

[SITAATTI ALKAA]

Niin että tämä koillisen-kulmainen vierusmaamme ja sen kansa on meille melkein yhtä tuntematon kuin mikä tahansa kaukomaa kansoineen. Ja nyt kuitenkin tästä suuresta tuntemattomasta maasta muuan osa, Petsamonmaa, pieni luoteiskolkka, on Tarton rauhassa liitetty meidän maamme yhteyteen.[39]

[SITAATTI LOPPUU]

Kuten niin monessa muussakin tekstissä Paulaharju pitää kirjansa varsinaisena tarkoituksena kuitenkin sitä, että muuten pian katoava tieto saadaan talteen. Kirja on ”jonkunlaisena

muistomerkkinä pienelle erämaan kansalle, joka aikojen vieriessä vähitellen kuolee ja katoaa kansojen joukosta.” Tällä hän viittaa nimenomaan kolttasaamelaisiin.[40]

Kolttain mailta on siinä mielessä tyypillinen Paulaharjun kirja, että on vaikea yksiselitteisesti sanoa, mitä genreä se edustaa. Se ei ole selkeä matkakuvaus, mutta se kertoo matkasta. Se ei ole matkaopas, vaikka se antaa vinkkejä kolttasaamelaisten asuinalueille haluaville. Kahdestakymmenestäyhdestä luvusta neljätoista käsittelee kolttasaamelaisten elämää ja kulttuuria tavalla, jota voi luonnehtia lähinnä kansatieteelliseksi tai etnologiseksi, vaikka mukaan on otettu myös paljon suullisen perinteen ja kansanuskon aineksia. Kirjan alaotsikko *Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista* on siis ansaittu. Teos on yksityiskohtien määrässä ja kuvauksen systemaattisuudessa tieteellisempi kuin seuraavat Paulaharjun Lappi-kirjat. Osin se johtunee yhteen aikaisemmin huonosti kuvattuun kansaan keskittymisestä, toisaalta varmasti kirjoitustyylin muuttumisesta ajan mittaan kohti kaunokirjallisempaa tyyliä. Kuvausta tukevat viisikymmentä ainutlaatuista valokuvaa ja neljäkymmentä piirrosta, jotka ovat kenttämatkan tuloksia.

Suuresta tietomäärästä johtuvaa raskaslukuisuutta on pyritty keventämään lisäämällä joihinkin lukuihin lyhyitä maalailevia osioita. Niiden aiheet on ammennettu usein stereotyyppisen Lapin kuvaston syvästä päästä ja tyyli on nykylukijan silmille hämmentävän hurmoksellinen tai nolostuttavan lupsakka. Näiden aikakauden Lapin-kirjallisuutta muistuttavien aloitustekstien silmiinpistävä erillisyys muusta tekstistä voisi viitata siihen, että ne olisi lisätty toimitustyön lopussa suurta yleisöä ajatellen. Toinen vaihtoehto on, että Paulaharju koki aika ajoin tarpeelliseksi purkaa suuria tunteita, joita Lappi ja siellä koettu hänen mielessään nostatti. Hyvä esimerkki tällaisesta keventävästä tekstipätkästä on yhdeksännen luvun ”Poronhoidosta” alussa:

[SITAATTI ALKAA]

Poro, lappalainen ja Lapinmaa kuuluvat aina yhteen. Ei voi käsittää Lapinmaata, jossa ei olisi lappalaista, eikä taas puhua lappalaisesta, ellei samalla puhuisi hänen porostaankin. Sillä mikä Lappi se olisi, jossa ei olisi lappalaista, ja mikä semmoinen lappalainen, jolla ei olisi poroa.

Sillä niinkuin hieta-aavikon asukas ei tulisi kameelitta toimeen paahteisella hietamerellään, niin ei lappalainenkaan menestyisi porotta talvisilla tuntureillaan. Kuten Saharan asukas matkustaa kameelillaan rannattoman aavikon halki, laskettelee lappalainenkin porollaan yli lumisten tunturien, halki aavojen valkoisten jänkien ja penikulmaisten järvenselkien.[41]

[SITAATTI LOPPUU]

Tämän jälkeen teksti jatkuu luvun loppuun hyvin yksityiskohtaisena monisivuisena kansatieteellisenä kuvauksena kolttasaamelaisten poronhoidosta.

Selkeästi kansatieteellisen sisällön lisäksi kirjassa kuvataan myös kolttasaamelaisten kieltä, musiikki- ja kertomaperinnettä sekä kansanuskoa ja nykyistä uskonnonharjoittamista. Muita kansoja – komeja ja nenetsejä (Paulaharjulla syrjäänit ja samojeedit) sekä suomalaisia – käsitellään lyhyesti kirjan alussa omissa peräkkäisissä luvuissaan.[42] Kirjan ensimmäinen luku sisältää alueen maantiedon ja luonnonympäristön kuvauksen. Sitä täydentää kirjan liitteenä oleva Paulaharjun itse piirtämä, vuoden 1921 tilannetta kuvaava kartta. Sen arvo oli aikanaan suuri, sillä alueelta oli tuolloin saatavissa vain hyvin ylimalkaisia ja usein virheellisiä karttoja.

Kieleltään *Kolttain mailta* vaihtelee samalla tavalla kuin tekstin tyyli. Välillä kieli on hyvin asiallista, kun taas välillä kirjoittaja yltyy käyttämään erikoisen paljon adjektiiveja ja johdettuja verbejä. Silmiinpistävää on myös ajoittainen monisanaisuus ja erikoiset sanajärjestykset. Nämä kaikki ovat kielen piirteitä, jotka moni tunnistaa Paulaharjun myöhemmin vakiintuneen tyylin peruselementeiksi. Ne olivat yleisiä kuitenkin useilla muillakin tuon aikakauden Lapin-kirjallisuuden kirjoittajilla.[43]

Koska Paulaharju ei osannut koltansaamea eivätkä enimmät kolttasaamelaiset suomea, ei kirjassa ole pystytty käyttämään kertojien omaa puheenpartta kielen mallina kuin muutamissa kohdissa, joissa esitellään kolttasaamelaisten saamensekaista suomea.[44] Sen sijaan hän on ottanut mukaan joitakin lyhyitä koltansaamenkielisiä lausahduksia, mikä on myös Lapin-kirjallisuuden tyyppipiirre. Sen sijaan esineiden ja rakenneosien koltansaamenkielisten nimitysten systemaattinen mukaan ottaminen on aikakauden kirjallisuudessa poikkeuksellista. Se lisää myös kirjan ja etenkin arkistokokoelman arvoa – varsinkin kolttasaamelaisen yhteisön näkökulmasta – valtavasti. Koltansaamen sanat on kirjoitettu Paulaharjun omalla erikoisella ortografialla, koska koltansaame ei ollut vielä tuolloin kirjoitettu kieli. Kieltä osaava tunnistaa yleensä sanat, mutta paikoin tarvitaan hieman arvailemista. Toisin kuin seuraavissa Lappia kuvaavissa teoksissaan, *Kolttien mailla* -kirjassa ei ole vielä murresanoja selittävää sanastoa.

Kolttien mailta julkaistiin vain reilut puoli vuotta sen jälkeen, kun Petsamo oli liitetty Suomeen. Tämä tuskin oli sattumaa, vaikka aineisto oli koottu pääosin jo useita vuosia aikaisemmin ja julkaisemisestakin oli sovittu jo vuoden 1919 alussa. Tästä huolimatta kirjasta ei tullut samanlaista menestystä kuin monista muista aikakauden Lappia käsittelevistä kirjoista: kansatieteellisen maanläheisyytensä takia se ei luultavasti vedonnut romantiikan- ja eksotiikannälkäiseen lukijakuntaan. Teos ei ollut kaunokirjallinen, eikä sitä siten voikaan laskea varsinaisen Lapin-

kirjallisuuden joukkoon, siten kuin Lehtola sen väitöskirjassaan määrittelee.[45] Siinä on kuitenkin monia piirteitä, jotka ovat Lapin-kirjallisuudelle tyypillisiä: edellä mainittu kielenkäyttö, toistuvat stereotyyppiset teemat, kuten syrjäisyys, materiaalinen köyhyys, takapajuisuus, mytologisten elementtien korostaminen ja saamelaisten luonnonlapsimainen elämänasenne sekä mahtavaksi omalakiseksi voimaksi nostettu erämaaluonto. Toki monet näistä teemoista periytyivät Lapin-kirjallisuuteen varhaisemmista kansallisromanttisista ja kaukomaita ihailevista teoksista, joita myös Paulaharju luki.

Silti on todettava, että Paulaharju ei asetu selkeästi Lapin-kirjallisuuden kategoriaan, mutta ei ole puhtaasti kansatieteellinenkään teos. Kuten Lehtola kirjoittaa: ”Jos Paulaharjua arvioidaan pelkästään kaunokirjailijana, niin tehdään vääryyttä hänen koko tuotannolleen; jos taas häntä arvioidaan tieteentekijänä ymmärtämättä hänen kirjailijanluonnettaan, tehdään vääryyttä hänen persoonallisuudelleen.”[46] Paulaharjun hybridisyys pakenee määritelmiä.

Paulaharjun merkitys kolttasaamelaiselle yhteisölle

Paulaharju piti elämäntyönsä tärkeimpänä tuloksena arkistokokoelmia, joita hän kaiket kesät keräsi. Perinneaineistojen pohjalta kirjoitetuilla kirjoilla oli toisenlainen arvo: niiden tarkoitus oli välittää arkistoihin kerättyä tietoa vanhoista ajoista Paulaharjun aikalaisille, tavallisille ihmisille sopivassa muodossa. Tässä työssä hän toivoi voivansa olla vain vanhojen tietäjien ja kertojien välittäjä, mutta nykylukijalle ei jää epäilystä, etteikö Paulaharjun omakin ääni olisi teksteissä mukana.[47]

Kolttasaamelaisen yhteisön näkökulmasta Paulaharjun kestävin ja korvaamattoman arvokas perintö löytyy mielestäni hänen puhtaaksikirjottamattomista kenttämuistiinpanoistaan. Puhtaaksikirjoitetut muistiinpanot sisältävät niin paljon valintoja ja tulkintaa: Se mikä on jäänyt ymmärtämättä, ei ole puhtaaksikirjoitetuissa muistiinpanoissa lainkaan. Sen sijaan kenttämatkojen lehtiöt ovat täynnä yksityiskohtaista raakadataa: tietoa, kuvia ja mittapiirustuksia, joiden kautta pääsee suoraan käsiksi menneisiin aikoihin, sen esineisiin, rakennuksiin, elämäntapaan, uskomuksiin ja ihmisiin. Tällöin tulkinta jää jokaisen lukijan oman osaamisen ja ymmärryksen varaan. Ne ansaitsisivatkin tulla julkaistuiksi sellaisinaan, vain kevyesti toimitetussa muodossa. *Kolttain mailta* -kirjallakin on oma merkityksensä, sillä se kuvaa eloisasti, minkälaisena Paulaharju koki ja näki kolttain maat esi-isien kulta-aikana. Tämä puoli ei asiapitoisista kenttämuistiinpanoista oikein välity.

Kolttain mailta -kirjan viimeiset virkkeet ovat: ”Mutta niinkuin häviää ja kuolee kolttakansa vähitellen pois kansojen joukosta, niin häviää ja kuolee koltan omituinen kielikin, ja lakkaa heidän

merkillinen alkuperäinen laulunsa kaikumasta. Joutuvat kerran viimeisetkin joikaajat turpeen alle." Kyseessä on tyypillinen 1920-luvun sosiaalidarvinistisen aatemaailman synnyttämä ajatus.[48] Nykyhetkestä tarkastellen tilanne on juuri päinvastainen: Paulaharjun kolttasaamelaisten parista 110 vuotta sitten keräämät aineistot auttavat kolttasaamelaista yhteisöä ja koltansaamen kieltä säilymään elävinä yhä edelleen.

Lähteet

Alavuotunki, Jouni 1999: Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa *Turjanmeren maa: Petsamon historia 1920–1944*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Petsamo-Seura, Rovaniemi.

Allemann, Lukas 2013: *The Sami of the Kola Peninsula: About the life of an ethnic minority in the Soviet Union*. Senter for samiske studier, Tromsø. https://doi.org/10.7557/10.2546.

Harju, Marjut 1989: *Samuli Paulaharju: Ruijanrannan reppuherra*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Koponen, Eino – Miestamo, Matti – Juutinen, Markus 2022: Skolt Saami. Teoksessa *The Oxford guide to the Uralic languages*. Toim. Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso ja Elena Skribnik. Oxford University Press, Oxford.

Lappalainen, Tarja – Turtola, Martti 2019: *Stalinin tappamat: Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö*. Docendo, Jyväskylä.

Lehtola, Veli-Pekka 1997: Rajamaan identiteetti: Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lehtola, Veli-Pekka 1999: ”Kaipaukseni maa” – Petsamo suomalaisessa kirjallisuudessa 1910-luvulta 1940-luvulle. Teoksessa *Turjanmeren maa: Petsamon historia 1920–1944*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Petsamo-Seura r.y., Rovaniemi.

Lehtola, Veli-Pekka 2012a: *Saamelaiset suomalaiset: kohtaamisia 1896–1953*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lehtola, Veli-Pekka 2012b: *Wallenius: Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto*. Kustannus-Puntsi, Inari.

Nickul, Karl 1948: *The Skolt Lapp Community Suenjelsijd during the Year 1938*. Acta Lapponica 5. Nordiska Museet, Stockholm.

Paatero, Ilkka 2010: *Samuli Paulaharjun artikkelit: bibliografia 1894–1945*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Paulaharju, Marjut 2015: Monena mies matkalla: Samuli Paulaharjun elämästä, matkoista ja kertojista [sähköinen versio]. AtlasArt, Helsinki.

Paulaharju, Samuli 1914: *Kertomus matkasta Suomen- ja Venäjän Lapissa kesällä 1914*. SKS:n arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA). Samuli Paulaharjun kokoelma, 43039.

Paulaharju, Samuli 1921: *Kolttain mailta: Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista*. Kirja Oy, Helsinki.

Rasmussen, Torkel 2021: *Skoltesamisk språksituasjon i Norge: Strategier og tiltak for vitalisering av språket*. Sámediggi, Kárásjohka. https://sametinget.no/_f/p1/ic1417942-0dfc-46b6-98fb-783bdd1b3f25/skoltesamisk-spraksituasjon-i-norge-strategier-og-tiltak-for-vitalisering-av-spraket.pdf. Viitattu 11.11.2024.

Seppä, Tiina 2022: Heimous, mieheys ja toiseus: Samuli Paulaharju koillisella rintamalla 1918. Teoksessa *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Toim. Rinna Kullaa, Janne Lahti ja Sami Lakomäki. Gaudeamus, Helsinki.

Syrjö, Veli-Matti 2006: Paulaharju, Samuli. *Kansallisbiografia* [verkkojulkaisu] (Studia Biographica 4). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006322. viitattu 13.11.2024.

Tanner, Väinö 1929: *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I. Skolt-lapparna*. Fennia 49(4). Societas Geographica Fenniae, Helsinki.

Valtonen, Taarna – Juutinen, Markus 2024: *Kolttasaamelaisten yhteisöjen kieli- ja koulutustilanne 1850-luvulta 2020-luvulle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:57. Valtioneuvosto, Helsinki.

---

[1] Harju 1989, 13–21; Syrjö 2006.
[2] Harju 1989, 20–21, 30–33, 46; Paulaharju, M. 2015, 11, 16–19; Syrjö 2006.
[3] Harju 1989, 35, 38–43, 89; Paulaharju, M. 2015, 16–19.
[4] Koponen et al. 2022, 196–197.
[5] Nickul 1948; Tanner 1929.
[6] Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039; 1921, 5–6.

[7] Tanner 1929, 196–206.
[8] Alavuotunki 1999, 51–57; Lehtola 2012b, 83–107; Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039; Tanner 1929, 207.
[9] Nickul 1948, 13–15, 28–29, 53; Tanner 1929, 207–211.
[10] Alleman 2013, 67–121; Rasmussen 2021, 22.
[11] Lehtola 2012a, 254–279, 388–401, 409–415; Rasmussen 2021, 22; Valtonen et al. 2024.
[12] Rasmussen 2021, 12–16, 22–23, 50–53, 58–59.
[13] Harju 1989, 72–73, 88–92; Paulaharju, S. 1921, 5–6.
[14] Harju 1989, 92, 108; Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039.
[15] Harju 1989, 92–93, 136; Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039.
[16] Harju 1989, 112–118; Lehtola 2012a, 164–167; 2012b, 83–90; Paulaharju, M. 2015, 27–33; Paulaharju, S. 1921, 5–6, 23–28, 90–95. Ks. myös Lehtola 1997, 173–179. Ks. myös Seppä 2022.
[17] Harju 1989, 134–136; 2015, 67–68; Paulaharju, M. 2015, 67–68.
[18] Lehtola 2012a, 164–167; Uusi Suomi 18.3.1922; Paulaharju 1921, 6.
[19] Kokoelma on tallennettu Paulaharjun matkaraportin alle omana osanaan: Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039.
[20] Paulaharju, S. 1921, 20–21
[21] Lappalainen et al. 2019, 2. sivunumeroimaton kuvaliite, sen alusta 11. sivu.
[22] Harju 1989, 134.
[23] Esim. Harju 1989, 191.
[24] Paulaharju, M. 2015, 187.
[25] Harju 1989, 84–86, 88–91.
[26] Harju 1989, 91, 221, 266–268; Paulaharju, M. 2015, 186–187.
[27] Harju 1989, 92.
[28] Paulaharju, S. 1921 5–6.
[29] Harju 1989, 92.
[30] Ks. Paatero 2010.
[31] Harju 1989, 54–55, 64–68, 88–89.
[32] Harju 1989, 79–82.
[33] Harju 1989, 88–90; Paulaharju, S. 1914, SKS KRA 43039.
[34] Harju 1989, 92.
[35] Harju 1989 82–83, 100–103, 117, 137.
[36] Ks. tarkemmin Lehtola 1999.
[37] Lehtola 1997, 15–18, 45–46, 55–60, 246–247.
[38] Harju 1989, 92; Paulaharju, S. 1921 5–6. SKS KRA Samuli Paulaharjun kokoelma.
[39] Paulaharju, S. 1921, 8.
[40] Paulaharju, S. 1921, 5–6.
[41] Paulaharju, S. 1921, 77.
[42] Paulaharju, S. 1921, 18–28.
[43] Esim. Lehtola 1997, 42–44, 187. Ks. myös Harju 1989, 100–101.
[44] Esim. Paulaharju, S. 1921, 191.
[45] Lehtola 1997, 9–20, 238–249
[46] Lehtola 1997, 242.
[47] Harju 1989, 144, 146; Paulaharju, M. 2015, 186.
[48] Esim. Lehtola 1997, 4, 56–58.